

תפילות אבות תקנום

"וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'" (בראשית יט כז).¹

"וַיֵּצֵא יֶצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עֵרֶב" (בראשית כד סג).²

"וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ... " (בראשית כח יא).³

מסכת ברכות דף כו עמוד ב

רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפילות אבות תקנום; רבי יהושע בן לוי אמר: תפילות כנגד תמידין תקנום.⁴ תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא: אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם" (בראשית יט כז), ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר: "ויעמד פינחס ויפלל" (תהלים קו ל).⁵ יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" (בראשית כד סג) ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר: "תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" (תהלים קב א). יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר: "ויפגע במקום וילן שם" (בראשית כח יא), ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר: "וואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע ביי" (ירמיהו ז טז).⁶

ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי: "מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות – שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות... ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב – שהרי תמיד של בין הערביים קרב והולך עד הערב...⁷ אמר לך רבי יוסי ברבי חנינא: לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות. דאי לא תימא הכי – תפלת מוסף לרבי יוסי ברבי חנינא מאן תקנה? אלא: תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות.⁸

מסכת ברכות דף כז עמוד ב

"תפלת הערב אין לה קבע" – מאי אין לה קבע? ... כמאן דאמר: תפלת ערבית רשות... רבן גמליאל אומר: חובה, רבי יהושע אומר: רשות.⁹ אמר אביי: הלכה כדברי האומר חובה. ורבא אמר: הלכה כדברי האומר רשות.¹⁰

¹ שלוש פעמים מוזכר בפרשת וירא הביטוי "וישכם אברהם בבוקר": פעם ראשונה כאן, לאחר הפיכת סדום; פעם שנייה בעת גירוש הגר וישמעאל (פרק כא פסוק יד) ופעם שלישית בעקידה (כב ג). ומכאן, נבחר הפסוק הזה, לאחר הפיכת סדום, כמקור לתיוקן תפילת שחרית ע"י אברהם. כפשוטו, משום שכתוב שם הפועל עמ"ד "ואין עמידה אלא תפילה" (המדרשים להלן). ומדרשו, דווקא לנוכח המראה הנורא של הפיכת סדום ולאחר שבקשתו של אברהם למען הצלת סדום לא צלחה הוא מתקן תפילה... לנוכח עשנה המיתמר של סדום "ההפוכה כמו רגע", לנוכח אי הצלחתו להצילה, מתקן אברהם את תפילת שחרית!

² פרשני המקרא פרשו פסוק זה בדרך הפשט. רשב"ם: "לשוח בשדה - כדכתיב וכל שיח השדה. כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועלי". וברמב"ן: "ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם". ואבן עזרא איוב ל ד: "לשוח בשדה – ללכת בין שיחי השדה". אבל במדרש: "אין שיחה אלא תפילה", כפי שנראה. וראה דברינו [לשוח בשדה](#) בפרשת חיי שרה.

³ ראה דברינו [ויפגע במקום](#) בפרשת ויצא.

⁴ נחלקו ר' יוסי בן חנינא ור' יהושע בן לוי מה הוא מקור התפילה ומי תקנה? האם מקורה באבות או בעבודת בית המקדש וסדר הקורבנות היומי שם. סוגיה זו נמצאת בראש פרק רביעי: תפילת השחר, מסכת ברכות, הפותח במשנה הדנה בזמני התפילה: "תפילת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ארבע שעות. תפלת המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה. תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום רבי יהודה אומר עד שבע שעות". ראה דברי שטיינזלץ שם שמסביר את הקשר בין שתי המחלוקות – זו של התנאים (המשנה) בדבר מועדי התפילה וזו של האמוראים – בקטע שהבאנו בדבר מקור התפילה. ראה שם.

⁵ שעמידת אברהם (כל עמידה) היא תפילה (תפילת עמידה), לומדים מהפסוק בתהלים "ויעמד פינחס ויפלל" שעליו אומרת הגמרא בסנהדרין פב ע"ב: "מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו" ובתנחומא פרשת בלק סימן כא: "ויעמד פינחס ויפלל - שהוא עושה את הדין.. שנאמר: ונתן בפלילים". ראה גם תפילת חנה ועמידתה בעימות הקשה שלה עם עלי, שמואל א פרק א ומסכת ברכות לא ע"ב. לשון פל"ל הולכת לשני הכיוונים ואולי כיוון אחד הוא. שהרי גם אברהם מתווכח קשות עם הקב"ה בעניין סדום: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע". ראה דברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא. ראה להלן שגם השורש פל"ע הוא תפילה. ראה שמואל א ב כה: "אם יחטא איש לאיש ופללו א-להים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו". וראה גם: "ראה פג"ק לא פללתי" (בראשית מח יא) והמפרשים שם (רשב"ם). וזה נושא נכבד שיש לדון עליו בנפרד.

⁶ ראה דברים רבה ב א: "עשרה לשונות נקראת תפלה: שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול ופילול ותחנונים". ונעדרה משם לשון שיחה, תפילתו של יצחק. האם שגגה היא? השמטה שלא במתכוון?

⁷ "ומפני מה אמרו תפילת הערב אין לה קבע... ומפני מה אמרו של מוספין כל היום...". ברייתא זו מפרטת את זמני התפילה המוזכרים במשנה שבראש הפרק (ראה הערה 2 לעיל) וקושרת אותם עם זמני הקורבנות והעבודה בבית המקדש. ראה שם. אי לכך, היא חיזוק רב לשיטתו של ר' יהושע בן לוי ונראה שזו גם מסקנת הגמרא שם.

⁸ נוסף לפירוט זמני התפילה וקישורם לעבודת בית המקדש, קושיה נוספת על שיטת ר' יוסי בן ר' חנינא היא מתפילת מוסף, תפילה רביעית בשבתות וימים טובים. לשיטתו, מי תקן אותה? ולכן הוא מסכים (ואולי גם ר' יהושע מצטרף אליו?) שאמנם המסורת הקדומה היא תפילת האבות, אבל התפילות שאנו נוהגים היום, בפרט זמניהם, הן בעקבות עבודת בית המקדש ותקנת חכמים: "וכי עיינו במוספים ולא מצאו תפילה כנגדה – עמדו הם ותקנוה" (רש"י שם).

⁹ ומכאן באה המחלוקת הגדולה שבסופה הדיחו את רבן גמליאל מהנשיאות, ראה הסיפור בהמשך הגמרא שם.

¹⁰ לדעת רוב מפרשי התלמוד ובעלי השו"ת יש קשר ברור בין הדיון אם תפילת ערבית היא רשות או חובה והדיון מה מקור התפילות האם האבות או הקורבנות. מי שסבור שמקור התפילה הוא הקורבנות (שיטת ר' יהושע בן לוי), סבור שתפילת ערבית היא רשות, שכן הקטר חלבים ואברים איננו קורבן נוסף ואיננו מעב. לעומתו, מי שסבור שמקור התפילה הוא האבות, סבור שתפילת ערבית

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק א הלכה ה - ו

וכן תקנו שיהא מנין התפלות כמנין הקרבנות, שתי תפלות בכל יום כנגד שני תמידין וכל יום שיש קרבן מוסף תקנו בו תפלה שלישיית כנגד קרבן מוסף. ותפלה שהיא כנגד תמיד של בקר היא הנקראת תפלת השחר, ותפלה שכנגד תמיד של בין הערבים היא הנקראת תפלת מנחה ותפלה שכנגד המוספין היא נקראת תפלת המוספין. וכן התקינו שיהא אדם מתפלל תפלה אחת בלילה, שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתעכלין והולכין כל הלילה ... כענין שנאמר: "ערב ובקר וצהריים אשיחה ואהמה וישמע קוליו". ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה, ואע"פ כן נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפלת חובה.¹¹

ספר אור זרוע ח"א - הלכות שליח ציבור סימן קיד

... והא למדת שאין לכהן להקריב אלא בהסכמת הבעלים והכי נמי אין לשליח צבור להתפלל אלא בהסכמת כולם. וכשהוא מתפלל אז מקריב קרבן צבור, דתפילה היינו עבודה ... וכבר איפלגו ר' יוסי בר' חנינא ור' יהושע בן לוי ... וכוותיה קיימא לן.¹² ותו דמסקנא דלר' יוסי בר' חנינא נמי אסמכינהו רבנן אתמדין. הא למדת כששליח צבור מתפלל אז הוא מקריב קרבן צבור. ואם המיעוט אינם חפצים בעבודתו האין יוצאים? הא אינו יוצא אפילו חפץ בעבודתו עד שיעמוד על גביו. הא למדת שאין הכהן רשאי להקריב קרבנו אלא א"כ שיוודע שמסכים לעבודתו. והכי נמי אין שליח צבור נעשה שליח צבור אלא א"כ יודע שהצבור מסכימים לעבודתו.¹³

מדרש תהלים (בובר) מזמור נה

"ערב ובקר וצהריים אשיחה" - אמר ר' שמואל מיכן שאדם צריך להתפלל שלש תפלות ביום.¹⁴ ומי תקן אותם? אבות העולם תיקנום. אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר וישכם אברהם בבקר ... יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ... יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר ויפגע במקום ...¹⁵ אמר דוד הואיל ואבות תקנום, אף אני "ערב ובקר וצהריים אשיחה".¹⁶

היא חובה, שכן אין הבדל בין מה שתיקן יעקב ומה שתקנו אברהם ויצחק. ראה שו"ת מהריט"ץ חלק א סימן ע: "כיון דמשמע ממתניתין דתפלת ערבית רשות, משמע דלא כר' יוסי ברבי חנינא. דאי כר' יוסי ברבי חנינא מאי שנא ערבית משחרית ומנחה? הרי ערבית תקנה יעקב אבינו בחיר שבאבות. אלא ודאי הלכתא כר' יהושע בן לוי ... וכולה תקנת חז"ל היא". קבלנו משוואה מעניינת: תפילת ערבית רשות - מקור התפילות הוא עבודת בית המקדש; תפילת ערבית חובה - מקור התפילות הוא האבות ודוד (לגבי דוד, ראה להלן המדרשים על הפסוק: "ערב ובקר וצהריים אשיחה ואהמה וישמע קולו" מתהלים נה). להלכה נפסק שתפילת ערבית היא רשות (ראה הרמב"ם בהמשך). אבל כולם גם מדגישים שבימינו היא למעשה חובה, כי כך קבלנו על עצמנו במרוצת הדורות. אי לכך, האם נוכל לומר שעכשיו שאין לנו בית מקדש וקורבנות והתפילה היא "תשלום פרים" (נשלמה פרים שפתינו), נסגר המעגל וחזרנו לתקופת האבות?

¹¹ נראה ברור שהרמב"ם פוסק להלכה כשיטת ר' יהושע בן לוי שהתפילות יסודן בעבודת המקדש ואין בדבריו כאן זכר לתפילת האבות. הרמב"ם גם פוסק שתפילת ערבית היא רשות בעיקרה (אלא ש"קבלוה עליהם כתפילת חובה"). שים גם לב לסדר הדברים: תחילה, תפילת שחרית ומנחה - כנגד שני התמידים. התפילה השלישית היא תפילת מוסף (שנוהגת רק בשבתות וימים טובים) ורק בסוף הוא חוזר לסדר יום חול ומזכיר את תפילת ערבית. הבסיס הוא שתי תפילות ביום! זאת ועוד, הרמב"ם מזכיר את הפסוק מתהלים "ערב ובקר וצהריים אשיחה" שעוד נדרש לו, אבל לאבות אין כל זכר! האמנם? ראה הלכות מלכים פרק ט הלכה א: "על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: על ע"ז, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים ... הוסיף לנח אבר מן החי ... נמצאו שבע מצות. וכן היה הדבר בכל העולם עד אברהם. בא אברהם ונצטוה יתר על אלו במילה והוא התפלל שחרית. ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום. ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית ... עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו". האם הרמב"ם הראשון הוא להלכה והשני הוא לאגדה? ראה שו"ת יביע אומר חלק ח אורח חיים סימן ט.

¹² שנפסקה הלכה כר' יהושע בן לוי וגם ר' יוסי ברבי חנינא הסכים לכך חלקית, בגלל תפילת מוסף, כפי שראינו בגמרא בה פתחנו. תפילת האבות הייתה ביסודה תפילת היחיד. גם זמנה, הגם שהיה בשלוש תקופות היום העיקריות: בוקר צהריים וערב, לא היה תחום בשעות מדויקות. בית המקדש לעומת זאת היה עבודת הציבור ובשעות מדויקות. אי אפשר לגזור את תפקידו של שליח הציבור, אלא מתוך עבודת בית המקדש והקרבנות. ובתפילת ערבית אכן אין חזרת ש"ץ כי היא רשות ואיננה כנגד קרבן.

¹³ פסוק זה מתהלים משמש מקור שלישי לנושא התפילה ומצוטט במדרשים ופוסקים רבים. בד"כ בהקשר עם השיטה של תפילות אבות תקנום אבל גם בהקשר עם שיטת הקורבנות (ראה הרמב"ם לעיל). ומכאן אפשר להתחיל דיון נוסף: האם אפשר להתפלל בכל עת (להוסיף תפילות) או ש"ערב ובקר וצהריים אשיחה" ותו לא. ראה מדרש תנחומא פרשת מקץ סימן ט: "למדנו רבינו עד כמה תפלות חייב אדם להתפלל בכל יום, כך שנו רבותינו אין מתפללין יותר מג' תפלות שתקנו אבות העולם, אברהם תקן תפלת שחרית ... יצחק תקן תפלת מנחה ... יעקב תקן תפלת ערבית ... ואף דניאל כתיב ביה וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי וגו' (דניאל ו) ולא פירש באיזה שעה, עמד דוד ופירש ערב ובקר וצהריים אשיחה ואהמה וישמע קולי (תהלים נה) לפיכך אין אדם רשאי להתפלל יותר משלש תפלות ביום, ורבי יוחנן אמר ולואי יתפלל אדם והולך כל היום". ראה שם הסיפור על אנטונינוס ורבי. וזה נושא ארוך ומורכב שיש לדון בו בנפרד ואכמ"ל.

¹⁴ דורשי רשומות מצאו שהאות השנייה של כל אב היא זמן התפילה שתיקן. האות השניה של אברהם: ב"ת - בוקר, יצחק: צד"י - צהריים ויעקב: ע"ן - ערב.

¹⁵ מדרש זה הולך כולו בשיטתו של ר' יוסי ברבי חנינא המקורית שתפילות אבות תקנום ולא לפי סיכום הגמרא בברכות. זאת ועוד, הוא מציג קשר ישיר בין האבות לדוד ומתעלם לחלוטין מעבודת הקורבנות. האם זה מדרש מאוחר שלאחר חורבן הבית? ראה גם שאילתות דרב אחאי גאון פרשת לך לך שאילתא ח: "שאיילתא דמחייבין דבית ישראל לצלווי תלתא זימני ביומא שנאמר: ערב

בראשית רבה סח

אמר ר' יהושע בן לוי: אבות הראשונים התקינו שלש תפלות...¹⁷ אמר ר' שמואל בר נחמן: כנגד ג' פעמים שהיום משתנה. בערבית צריך אדם לומר: יהי רצון מלפניך ה' א-להי שתוציאני מאפילה לאורה. בשחרית צריך לומר: מודה אני לפניך ה' א-להי שהוצאתני מאפילה לאורה. במנחה צריך אדם לומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שכשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראותה בשקיעתה.¹⁸

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ז דף יא טור ג /הלכה ג

אמר רבי פינחס משה התקין מטבעה של תפילה האל הגדול הגיבור והנורא.¹⁹

תנחומא פרשת כי תבא סימן א

"היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החוקים האלה ואת המשפטים" (דברים כו טז). זה שאומר הכתוב: "בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו" (תהלים צה) - והלא כריעה בכלל השתחויה והשתחויה בכלל כריעה ומה תלמוד לומר: "נשתחוה נכרעה נברכה"? אלא צפה משה ברוח הקודש וראה שבית המקדש עתיד ליחרב והבכורים עתידין ליפסק, עמד והתקין לישראל שיהיו מתפללין שלשה פעמים בכל יום, לפי שחביב תפלה לפני הקב"ה מכל מעשים טובים ומכל הקרבנות.²¹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: במחשבה נוספת, כל הרמזים שמצאנו לכך שלוש תפילות, כולל ערבית שהיא חובה ולא רשות: מתקופת האבות, מהפסוק בתהלים - דוד וכעת גם ממדרש תנחומא שמשוה התקין שלוש תפילות (כל אלה בניגוד לשיטת רבי יהושע בן לוי שיש בעצם רק שתי תפילות: ערבית ושחרית, כמו שהיו שני תמידים בבית המקדש - כל המקורות האלה, יכולים לשפוך אור חדש על המחלוקת הגדולה שגרמה להדחתו של רבן גמליאל מהנשיאות (ראה ברכות כז ע"ב שהבאנו לעיל). רבן גמליאל אשר פוסק שתפילת ערבית היא חובה והיא חלק בלתי נפרד מסדר תפילות היום, מנסה לקבוע סדר יום חדש לאחר החורבן ולנתק את התפילה מעבודת המקדש. ויש לו שלושה סימוכין טובים: האבות, משה ודוד. ר' יהושע בן חנניה שעומד כנגדו, רואה בתפילה המשך לעבודת המקדש ואינו מוכן למסד תפילה שאין לה מקבילה בעבודת המקדש - "מהרה יבנה בית המקדש". מחלוקתם היא בשאלה הבסיסית: איך לעצב את תוכנו של מקדש מעט שלאחר החורבן.

ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי ואמר רבי יוסי ב"ר חנינא תפלות אבות תיקנום. אברהם תיקן תפילת שחרית שנאמר: וישכם אברהם בבקר... יצחק תיקן תפלה של מנחה שנאמר: ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב... יעקב תיקן תפלה של ערבית שנאמר: ויפגע במקום וילן שם...". ראה שאלתא ז' שדנה באריכות בנושא ואינה מזכירה כלל את עניין הקורבנות, אלא רק את האבות ודוד.

¹⁷ כאן ר' יהושע בן לוי הוא שאומר תפילות אבות תקנום. חילופי שמות (ושיטות) הוא דבר שכיח במדרשים אם בעקבות מסורות קדומות שונות ואם בעקבות ידם של המעתיקים, המסדרים והעורכים לדורותיהם ומו"לותיהם.

¹⁸ אם חזרנו למקור התפילה באבות, כשיטת ר' יוסי בר' חנינא, אפשר להוסיף לנסות לחבר לכאן גם את המדרשים (פסיקתא רבתי לט, פסחים פח ע"א ועוד) הקושרים את אברהם עם הר, יצחק עם שדה ויעקב עם בית. ראה דברינו [לשוח בשדה](#) בפרשת חיי שרה.

¹⁹ ראינו את האבות, ספר בראשית, בקצה האחד ואת דוד, ספר תהלים, בקצה השני. היכן משה? משה נמצא בין האבות לבית המקדש. משה התקין את מטבע הלשון של התפילה. נכון יותר, התחיל בהתקנת נוסח התפילה. ראה גם מדרש תהלים (בובר) מזמור יט: "אמר ר' פנחס הכהן בר חמא משה תקן להם לישראל סדר תפלה, שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא (דברים י ז). הגדול - שעשה גדולות במצרים, הגיבור - שעשה גבורות על הים, והנורא - שהוקם המשכן בימיו, שנאמר נורא אלהים ממקדשיך (תהלים סח לו)". משה לא קשור במספר התפילות ומקומו, אלא רק בנוסח ובסדר התפילה. התפילה שאנו מדברים עליה כל הזמן היא תפילת עמידה - תפילת שמונה עשרה (שהגם שבינתיים הפכה לתשע עשרה, לא שינתה את שמה). כיצד אנו מתחילים את תפילת שמונה עשרה? "ברוך אתה ה' א-להינו וא-להי אבותינו, א-להי אברהם, א-להי יצחק וא-להי יעקב. הא-ל הגדול הגיבור והנורא וכו'. אנו פותחים בשבח האבות, לכל השיטות, וממשיכים בנוסח שהתקין משה. וכבר הארכנו לדון בנוסח [האל הגדול הגיבור והנורא](#) בדברינו בפרשת עקב.

²⁰ ראה דברים פרק כו שהוא פרשת הביכורים שאנו גם קוראים בליל הסדר. הפסוק שהוא דורש: "היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים" הוא לכאורה כבר ענין חדש, ראה פרק כו שם, אך עדיין "מעניין לעניין באותו עניין" (קידושין ו ע"א).

²¹ מדרש זה מכניס את משה למעגל מייסדי התפילה ומצרפו לאבות ולדוד. לא רק נוסח התפילה ומטבעה הסדיר משה, אלא אף עצם שלוש התפילות, היינו, את החובה להתפלל שלוש פעמים ביום. משה צופה שעתיד בית המקדש ליחרב ו"נשלמה פרים שפתינו". רק חסר הקשר עם האבות ובאמת לא ברור מדוע לא חש הדרשן לקשר את משה שצופה לתקופה שלאחר החורבן, עם תקופת האבות שלפני המשכן ועבודת הקרבנות.